

МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА У СВЕТЛУ МЕЂУНАРОДНИХ И НАЦИОНАЛНИХ СТАНДАРДА

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК РАДОВА

2022.

Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
Међународна научна конференција
„ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА У СВЕТЛУ
МЕЂУНАРОДНИХ И НАЦИОНАЛНИХ СТАНДАРДА“
Зборник радова

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Међународна научна конференција

**ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА У
СВЕТЛУ МЕЂУНАРОДНИХ И НАЦИОНАЛНИХ
СТАНДАРДА**

ЗБОРНИК РАДОВА

Међународна научна конференција одржана је 20. маја 2022. године на
Правном факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици

Косовска Митровица, 2022.

Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
Међународна научна конференција
**„ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА У СВЕТЛУ
МЕЂУНАРОДНИХ И НАЦИОНАЛНИХ СТАНДАРДА“**

Издавач

Правни факултет Универзитета у Приштини
Лоле Рибара 29, 38220 Косовска Митровица
+381.28.425.336, www.pra.pg.ac.rs

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Драган Благић, ванредни професор

Заменик главног и одговорног уредника

Доц. др Невена Миленковић

Секретар Уређивачког одбора

Асс. Милица Мицовић

Издавачки савет

Prof. dr Gabor Hamza,
Eötvös Loránd University, Full Member of the Hungarian Academy of
Sciences, Budapest, Hungary;
Проф. др Барбара Новак,
редовни професор Универзитет у Љубљани, Правни факултет, Љубљана,
Словенија;
Dr Valerio Massimo Minale,
Assistant Professor, Università degli Studi di Napoli Federico II,
Napoli, Italy;
Проф. др Горан Марковић,
редовни професор,
Универзитет у Источном Сарајеву, Правни факултет, Пале, Република
Српска, Босна и Херцеговина

прегледни рад
достављен: 30. 03. 2022.
прихваћен за објављивање: 25. 04. 2022.
УДК 342.733

Др Милица КОВАЧЕВИЋ*
Др Бранислава ПОПОВИЋ-ЋИТИЋ**
Лидија БУКВИЋ-БРАНКОВИЋ***

ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ И ИДЕАЛ РАВНОПРАВНОСТИ

Апстракт

Права на образовање у савремено доба представља једно од неприкосновених људских права. Међутим, пуна имплементација права на образовање истовремено подразумева испуњеност више предуслова. У том смислу није довољно само да образовање буде формално и практично доступно сваком грађанину, већ се поставља и питање да ли свако бива подједнако уважаван при реализацији права на образовање, без обзира на лична својства којима се одликује, како као индивидуа, тако и као припадник одређене групе. Имајући у виду наведено, излагања у раду су посвећена разматрању најзначајнијих међународних докумената који се односе на проблематику равноправности у образовном контексту, односно анализи докумената који су у том домену релевантни за Србију. Аутори закључују да се у стручном и јавном дискурсу чешће говори о проблемима у вези са доступношћу образовног процеса припадницима различитих маргинализованих група, док се самим својствима и садржини образовних програма посвећује недовољна пажња. Овакву праксу би требало мењати, имајући у виду да образовни процес и својим вредносним усмерењем и садржином треба да утиче на величање идеала равноправности.

Кључне речи: образовање, равноправност, људска права, дискриминација.

* Доцент, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, milica.kovacevic@fasper.bg.ac.rs

** Редовни професор, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, b.poroviccitic@gmail.com

*** Асистент, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, lidija_bukvic@yahoo.com

1. УВОД

У савремено доба неспорно је да образовање као једно од елементарних људских права мора бити једнако доступно сваком људском бићу. Не може се порећи да неприкосновеност права на доступност образовања сама по себи представља значајну вредност, како са становишта сваког појединца, тако и са аспекта општег друштвеног прогреса, те посебно друштвеног прогреса оних националних поредака у којима се општа доступност образовања не може оквалификовати као традиционално добро препозната и чврсто утемељена. Међутим, када се говори о општој доступности образовања као цивилизацијској тековини понекад се губи из вида специфична природа права на образовање као дијаметрално различитог од неких других људских права. Тако McCowan истиче да се када је реч о праву на образовање не може говорити искључиво о томе да ли се оно фактички реализује у једном поретку или не, јер јавност осим за доступност образовања треба да се интересује и за његову садржину, ширину и квалитет.¹ Исти аутор стога подвлачи: да образовање може егзистирати у врло различитим формама, од којих неке могу имати чак и негативне конотације; да образовање треба посматрати кроз призму припремања грађана за многе будуће животне активности, као и да ученици понекад из школе не одлазе само са оним садржајима који су им презентирани током уско схваћеног наставног процеса.²

У литератури се истиче да остваривање права на образовање има квантитативне и квалитативне аспекте. Квантитативни аспекти се тичу стопе описмењености, удела ђака који похађају обавезно основношколско образовање, заступљености функционалне писмености и сличног.³ На другој страни су квалитативни аспекти које је много теже спознати и који се тичу: педагошког приступа, устројства школе, динамике односа између ученика и између ученика и наставника, те садржаја наставног програма и коришћених уџбеника.⁴ Јасно је да квалитативни аспекти образовног процеса и образовног система много сликовитије говоре о томе да ли се у датој констелацији односа поштују вредности толеранције, једнакости и поштовања свачијег личног дигнитета и идентитета. Даље, квалитативни

¹ Вид. Т. McCowan, „Refraining the universal right to education“, *Comparative Education*, 2010, 46 (4), 509-525.

² Т. McCowan, *op. cit.*, 510.

³ Вид. К. Halvorsen, „Notes on the Realization of the Human Right to Education“, *Human Rights Quarterly*, 1990, 12 (3), 341-364.

⁴ К. Halvorsen, *op. cit.*, 362.

аспекти могу да се односе и на друга комплексна питања, као на пример на суштинску прихваћеност ученика са посебним образовним потребама у школској средини. Чињеница да су школе у начелу окренуте ка инклузивном систему образовања, те да нема административних препрека при уписивању ђака са развојним сметњама, не говори много о томе како су особе са инвалидитетом заиста прихваћене од стране вршњака, па самим тим ни о томе да ли школе успевају да утичу на креирање друштвеног контекста у коме ће у будућности особе са инвалидитетом бити пуноправни учесници у свим друштвеним процесима.⁵

Дакле, равноправно остваривање права на образовање подразумева много више од могућности да сви грађани похађају одговарајуће нивое образовања. Равноравност у образовању подразумева и уважавање личних карактеристика, порекла, па и друштвених предиспозиција различитих категорија ученика. Тако Harel Ben-Shahar наводи да образовни систем не сме да занемари проблеме у савладању градива са којима се поједини ученици сусрећу, образлажући и правдајући такво занемаривање тиме што се систем усмерава ка потребама оних који се труде и следствено томе имају потребу и право да проширују своје фондове знања и вештина, уместо да губе време понављајући градиво које, како се чини, мање вредни и мотивисани ученици још увек нису савладали. Међутим, систем образовања који настоји да буде равноправан према свима мора имати у виду и специфичне личне и друштвене околности ученика, те посебно оних ученика који потичу из маргинализованих група. Припадност различитим групама у неким случајевима може бити суштински повезана са мотивисаношћу за учење, услед специфичних културних вредности и већ стечених искустава.⁶ С тим у вези се у литератури истиче како су расна и етничка припадност, те имигрантско порекло, снажни предиктори школског постигнућа, што посебно важи за високо развијене државе, па тако и Немачку за коју је карактеристичан висок диспаритет у школским постигнућима ученика немачког и имигрантског порекла.⁷ Дакле,

⁵ Вид. L. Terzi, „Reframing inclusive education: educational equality as capability equality“, *Cambridge Journal of Education*, 2014, 44 (4) 479–493.

⁶ T. Harel Ben-Shahar, „Equality in Education-Why We Must Go All the Way“, *Ethic Theory Moral Prac*, 2016, 19, 83-100, вид. D. Satz, „Equality, Adequacy, and Education for Citizenship“, *Ethics*, 2007, 117, 624.

⁷ S. Wenz, Hoenig, K. „Ethnic and social class discrimination in education: Experimental evidence from Germany“, *Research in Social Stratification and Mobility*, 2020, 65.

наведене околности не би смеле бити просто занемарене у образовној установи која настоји да све ученике образује под равноправним условима.

Конечно, образовни систем који тежи равноправности истовремено је усмерен на упознавање ученика са широко схваћеним концептом људских права. Притом, ученицима се не пласирају само садржаји правних докумената, нити се такстативно набраја која све људска права постоје, већ се они подстичу на дискусију, даље истраживање, па самим тим и на то да буду иницијатори унапређења система људских права у ближој или даљој будућности.⁸

2. МЕЂУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ, ОБРАЗОВАЊЕ И РАВНОПРАВНОСТ

Већи број међународних докумената односи се на право на образовање као једно од фундаменталних људских права. Тако се један део докумената односи непосредно на образовање, док се други документи образовањем баве у контексту осталих културних, социјалних и сличних права.

Нема сумње да међу најзначајније документе у области гарантовања права на образовање спада *Конвенција против дискриминације у образовању*, усвојена на 11. заседању Опште конференције Организације Уједињених нација за образовање, науку и културу 14. децембра 1960. године. Сходно чл. 1 овог документа термин „дискриминација“ означава свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање предности које се заснива на раси, боји коже, полу, језику, вери, политичком или другом уверењу, националном или социјалном пореклу, економском статусу или рођењу, које за сврху има оспоравање или угрожавање права на једнак третман у образовању, а посебно: ограничавање било којој особи или групи особа приступ било којој врсти или било ком нивоу образовања; ограничавање било које особе или групе особа на образовање нижег стандарда; оснивање или одржавање одвојених образовних система или установа за особе или групе особа и довођење било које особе или групе особа у положај који је у супротности с људским достојанством, при чему термин „образовање“

⁸ Вид. Р. Martin, „Human Rights-Education for What?“, *Human Rights Quarterly*, 1987, 9(3), 417-420.

подједнако обухвата све нивое и врсте образовања. Даље, чл. 5 овог документа предвиђа да ће образовање бити усмерено на пун развој личности и оснаживање поштовања људских права и основних слобода...да је битно поштовати слободу родитеља...пре свега у погледу избора институција за децу како би деци осигурали верско и морално образовање у складу са личним уверењима..., да је битно признати право припадника националних мањина да спроводе посебне образовне делатности, укључујући организовање школа, употребу или одвијање наставе на њиховом језику, али под условом да се то право не остварује на начин којим се онемогућавају припадници мањина да разумеју културу и језик заједнице као целине.

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима⁹ предвиђа у чл. 13, ст. 1 и 2 да државе признају сваком лицу право на образовање. Образовање треба да има за циљ развој људске личности и достојанства и да јача поштовање права човека и основних слобода. Осим тога образовање треба да омогући сваком лицу да оствари корисну улогу у слободном друштву, да потпомаже разумевање, толеранцију и пријатељство између свих народа и свих расних, етничких или верских група. Државе признају да у циљу обезбеђења пуног коришћења права на образовање, између осталог, основно школовање мора да буде обавезно, свима доступно и бесплатно, док више школовање треба да буде доступно свима под једнаким условима, у зависности од личних способности. Наведено се надовезује на чл. 2, ст. 2 Пакта сходно коме се државе обавезују да гарантују да ће права бити остваривана без икакве дискриминације засноване на раси, боји, полу, језику, вери, политичком мишљењу...или каквој другој околности.

Наведене документе треба посматрати унутар контекста који опредељује Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена¹⁰ у смислу које државе чланице предузимају све потребне мере ради отклањања дискриминације жена и да би им обезбедиле једнака права у односу на мушкарце. Посебно је битно да жене уживају једнаке услове у погледу каријере и професионалног усмеравања, те у погледу могућности за учење и стицање диплома, с тим што образовање треба да допринесе и

⁹ Закон о ратификацији Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, бр. 7/71.

¹⁰ Закон о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, бр. 11/81.

отклањању традиционалног схватања о улогама мушкараца и жена, услед чега треба прилагодити наставне методе и/или ревидирати уџбенике.

Од посебног значаја јесте и Конвенција УН о правима детета¹¹, која се односи на све групе права које припадају детету као титулару, па тако и на права детета у контексту образовања. Сходно чл. 1 дете је људско биће које није навршило осамнаест година живота, ако се, на основу закона који се односи на дете, пунолетство не стиче раније, док чл. 28, ст. 1 предвиђа да државе чланице признају право детета на образовање и да проглашавају основно образовање обавезним и бесплатним за све. Државе чланице сагласне су да образовање детета треба да буде усмерено на: развој личности детета и развој обдарености и менталних и физичких способности до крајњих граница; развој поштовања права човека и основних слобода; развој поштовања родитеља детета, његовог културног идентитета, језика и вредности, националних вредности земље у којој дете живи и земље из које оно потиче, као и цивилизација које су различите од његове, та на припрему детета за одговоран живот у слободном друштву, у духу разумевања, мира, толеранције, једнакости полова и пријатељства међу свим народима, етничким, националним и верским групама и лицима аутохтоног порекла, у смислу чл. 29, тач. а, б, ц и д конвенције.

На крају, али не и најмање важно, УНЕСКО је 2006. године у Паризу конципирао Смернице за интеркултурално образовање. Први принцип ових смерница прокламује да интеркултурално образовање поштује културни идентитет ученика тиме што пружа културално одговарајуће и респонзивно квалитетно образовање за све, док сходно другом принципу интеркултурално образовање пружа свим ученицима културална знања, вештине и ставове који су им неопходни да би били активни и одговорни грађани друштва. На крају, трећа смерница/принцип упућује на то да интеркултурално образовање пружа свим ученицима културална знања, вештине и ставове који их оспособљавају да доприносе поштовању, разумевању и солидарности међу појединцима, етничким, социјалним и културним групама и нацијама. Адекватно разумевање духа и смисла Смерница за интеркултурално образовање изискује упознавање са садржајем и опсегом појма „интеркултурално образовање“. Тако треба знати да „интеркултуралност“ подразумева динамичан однос и размену

¹¹ Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97.

која се одвија између особа различите културолошке припадности.¹² „Интеркултуралност“ треба разликовати од „мултикултуралности“ која означава постојање више култура на истом простору, при чему мултикултуралност не изискује нужно и међусобне интеракције између припадника различитих култура.¹³

3. СРБИЈА И ИДЕАЛ РАВНОПРАВНОСТИ У ОБРАЗОВАЊУ

Позитивноправни оквир који у Србији дефинише област образовања у целиности је усклађен са међународноправном регулативом о датој тематици, па тако домаћа легислатива садржи и стриктну забрану било каквог дискриминисања при остваривању права на образовање.

Закон о основама система образовања и васпитања,¹⁴ предвиђа да свако лице има право на образовање и васпитање (чл. 3), док се у *Општим принципима образовања и васпитања* констатује да систем образовања и васпитања мора да обезбеди: једнакост и доступност остваривања права на образовање и васпитање које је засновано на социјалној правди и принципу једнаких шанси без дискриминације; усмереност образовања и васпитања на дете и ученика кроз разноврсне облике учења, наставе и оцењивања којима се излази у сусрет различитим потребама детета и ученика, развија мотивација за учење и подиже квалитет образовних постигнућа, као и поштовање људских права и уважавање људског достојанства и образовање и васпитање у демократски уређеној и социјално одговорној установи у којој се негују отвореност, сарадња, толеранција, свест о културној и цивилизацијској повезаности у свету, све у складу са чл. 7 закона.

На наведено се надовезују одговарајући стратешки документи. Тако Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године истиче као један од основних циљева целокупног система образовања остваривање једнакости у праву на образовање, што посебно обухвата мере комплексне подршке за припаднике различитих осетљивих група.

¹² Б. Поповић-Ћитић *et al*, *Промоција и уважавање различитости и равноправности у школском окружењу у циљу превенције говора мржње и дискриминације код младих: Случај београдске пштинe Стари град*, ЦЕПОРА, Београд, 2021, 13.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ „Службени гласник РС“, бр. 88/17, 27/18, 10/19, 6/20 и 129/21

Међутим, изолованим тумачењем појединих нормативних аката не можемо доћи до одговара на питање како и у којој мери се равноправност фактички остварује унутар образовног система. Имајући у виду наведено, упознајемо се са *Посебним извештајем о дискриминацији деце* који је Повереник за заштиту равноправности Републике Србије објавио крајем 2021. године.¹⁵ Наведени извештај се, између бројних других тема, односи и на остваривање права детета у образовном контексту, при чему је општи закључак до кога се дошло да је на пољу сузбијања дискриминаторних пракси у образовању остварен битан напредак, али да су и даље присутни значајни проблеми. Потом се појашњава да се неадекватност поступања доминантно тиче инклузије деце са развојним сметњама у редован систем образовања, односно и даље присутне сегрегације ромске деце која наставу похађају било у школама са већинском ромском ученичком популацијом, било у посебним одељењима у која се уписују готово искључиво ученици ромске националне припадности. Извештај се бави и проблемима недовољног броја педагошких асистената, те питањима у вези са задовољавањем потреба деце за овим видом подршке у различитим деловима земље, с обзиром на присутне диспаратете. Одређена пажња је такође посвећена ресурсним центрима који би, између осталог, требало да пружају подршку при укључивању ученика са развојним сметњама у редовни систем образовања. Истиче се и то да су донета одговарајућа подзаконска акта, односно правилници у вези са препознавањем дискриминаторног поступања и реаговањем на њега. Међутим, евидентно је да се наведени извештај није претерано бавио питањима у вези са конципирањем и обогаћивањем наставних садржаја, али и ваннаставних активности, који би се непосредно односили на јачање толеранције, величање идеала равноправности и недискриминаторне културе, иако из међународноправних и националних правних оквира јасно произлази да образовни систем не треба само да буде доступан ученицима који су припадници маргинализованих или мањинских група, већ и отворен за упознавање и уважавање култура и вредности које ови ученици доносе. Дакле, стиче се утисак да се у Србији још увек није дошло до фазе у којој би се могло дискутовати о самом квалитету и садржајности образовних програма у контексту препознавања и уважавања различитости, те да смо још увек на ступњу када треба подстицати отварање система ка

¹⁵ Повереник за заштиту равноправности РС, *Посебан извештај о дискриминацији деце*, Београд, 2021,

ученицима из непривилегованих или бројчано мање заступљених друштвених група.

4. ЗАКЉУЧАК

Право на образовање припада свима под једнаким условима и без икаквог условљавања повезаног са расном, националном, етничком или другом припадношћу, или са здравственим стањем, сексуалном оријентацијом, односно било каквим личним урођеним или стеченим обележјем.

Систем образовања усаглашен са уважавањем идеала равноправности превазилази оквире система образовања који је отворен за све и у начелу недискриминаторан. Равноправност система образовања изискује више од забрањивања дискриминације. Систем образовања заснован на равноправности симболизује отвореност друштва ка размени идеја, вредности, културних образаца и ставова, а како би се кроз непрекидно отворене канале комуникације омогућило даље унапређење друштвених односа кроз препознавање индивидуалне вредности сваког појединца. У таквом систему има места како за реализовање индивидуалних потенцијала и задовољавање личних интереса, тако и за општи прогрес и даље усавршавање. Такав систем образовања иде у сусрет пуном уважавању идеала равноправности, за разлику од система који само толерише различитости под својим окриљем истовремено се чврсто држећи превасходно оних постулата и вредности који одговарају припадцима доминантне групе.

ЛИТЕРАТУРА

- Halvorsen, K. „Notes on the Realization of the Human Right to Education“, *Human Rights Quarterly*, 1990, 12 (3), 341-364.
- Harel Ben-Shahar, T. „Equality in Education – Why We Must Go All the Way“, *Ethic Theory Moral Prac*, 2016, 19, 83-100. doi: 10.1007/s10677-015-9587-3 91
- Martin, P. „Human Rights-Education for What?, *Human Rights Quarterly*, 1987, 9 (3) , 414-422.
- McCowan, T. „Refraining the universal right to education“, *Comparative Education*, 2010, 46 (4), 509-525.
- Повереник за заштиту равноправности РС, *Посебан извештај о дискриминацији деце*, Београд, 2021.
- Поповић-Ћитић, Б. *et al*, *Промоција и уважавање различитости и равноправности у школском окружењу у циљу превенције говора мржње и дискриминације код младих: Случај београдске путине Стари град*, ЦЕПОРА, Београд, 2021.
- Satz, D. „Equality, Adequacy, and Education for Citizenship“, *Ethics*, 2007, 117, 623–648.
- Terzi, L. „Reframing inclusive education: educational equality as capability equality“, *Cambridge Journal of Education*, 2014, 44 (4), 479–493. doi: org/10.1080/0305764X.2014.960911
- Wenz, S, Hoenig, K. „Ethnic and social class discrimination in education: Experimental evidence from Germany“, *Research in Social Stratification and Mobility*, 2020, 65, 100461. doi: [org/10.1016/j.rssm.2019.100461](https://doi.org/10.1016/j.rssm.2019.100461)

Milica KOVAČEVIĆ, Ph.D

Assistant Professor, University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation,

Branislava POPOVIĆ-ĆITIĆ, Ph.D

Full Professor, University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation,

Lidija BUKVIĆ-BRANKOVIĆ

Teaching Assistant, University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

THE RIGHT TO EDUCATION AND THE IDEAL OF EQUALITY

Summary

The right to education in modern-day is one of the fundamental human rights. However, the full implementation of the right to education implies the fulfillment of several preconditions. In that sense, it is not enough just that education is formally and practically accessible to every citizen, but the question arises whether everyone is equally respected in the realization of the right to education, regardless of personal characteristics, both as an individual and as a member of certain groups. Having in mind the above, the paper has been dedicated to the consideration of the most important international documents related to the issue of equality in the educational context and also to the analysis of documents that are relevant in Serbia in that area. The authors conclude that significant attention has been devoted to problems related to the accessibility of the educational process to members of various marginalized groups, while the very content of educational programs has not been given the appropriate attention. This practice should be changed, bearing in mind that the educational process, not only with its accessibility, but also with its value orientation and content, should influence the popularization of the ideal of equality.

Keywords: education, equality, human rights, discrimination.